

A MAGYAR JOGÉLET KÖNYVTÁRA
Szerkeszti : Dr. BÍKOHYI PAL.

A HÁBORÚS
MAGÁNJOGI JOGALKALMAZÁS
KÖRÉBŐL

ÍRTA:
Dr. SZLADITS KÁROLY
minisztertanácsos, egyetemi tanár.

BUDHPEST, 1917.
a „MAGYAR JOGÉLET” KIADÁSA
VI., GYÁR UTCA 1.

A fertőző betegségek okozói mérges anyagokat, toxinokat bocsátanak az emberi szervezetbe, amelyek a test eleven szöveteit szétrombolják, szétbomlasztják. Az emberi szervezet azonban, mint a nagy elhunyt fiziológus Mecsnikov arra megtanított, önműködő módon védekezik a betolakodó ártalmas anyagok ellen: a fehér vérsejtek, a fagociták útján, amelyek elébe vetik magukat a betolakodó ártalmas jövevényeknek és azokat elpusztítják.

A háború is az ártalmas és bomlasztó anyagok egész raját bocsátotta a gazdasági és jogi élet eleven szervezetébe. Ez a szervezet is hathatósan reagált erre a behatásra. A háború a jog alkalmazásában oly erőt hozott védekezésül napvilágra, amelyeket a béke napjaiban nem eléggé méltányoltunk. A háborús jognak ezek az igazán értékes és maradandó tanulságai, ezeket kell vigasztalásul levonnunk a háború sok nyomorúságából és a háborús joggyakorlat alatt kifejlett ezeket a tételeket, hasznosan értékesíthetjük a béke idejében is. Mai előadásomban megkísérlem, hogy e vizsgálódáshoz néhány adalékkal hozzájáruljak.

I. Az eseteik első csoportja, (amelyre vizsgálódásunk kiterjed, az a jelenség-complexum, melyet háborús bírói gyakorlatunk előszeretettel a szolgáltatás *gazdasági lehetetlenülésének* nevével illet.

1. Az ide vonatkozó jogviták elsősorban az *áruszállítási szerződések teljesítésének* a háború követ-

kéztében beállott megnehezüléséből eredlek. Gyakran fordult elő, hogy az eladó az olyan szállítási kötelezettségre nézve, amelyet a háború előtt vállalt, a háború alatt képtelenné vallotta magát a teljesítésre, mert a nyers anyagok ára, vagy általában az előállítás vagy beszerzés annyira megdrágult, hogy az eladó minden egyes ügyletre ráfizetett volna, ami az ügyletek egész complexumát tekintve, anyagi romlására vezethetett. Ilyenek voltak az ismert liszt-kötések és egyes gyarmatárak szállítása; borelővételek, amelyeknél a megmunkálás és az anyag (rézgálic) árának óriási emelkedése oda vezetett, hogy sokszorosan ráfizetett volna a termelő arra az árra, amelyei békeidőben a hosszú tartamú szerződésekben előre kikötött; a vállalkozási szerződések körében a munkaerők hiánya és az anyagszállítás nehézségei következtében a vállalkozók a szerződéseket felbontani kívánták, vagy „felárakat” követeltek stb.

Bíróságaink mindjárt eleve helyesen ismerték fel azt, hogy ezekben az esetekben nem lehet szó a szolgáltatásnak tulajdonképeni jogi lehetetlenüléséről, mert azok túlnyomó részében a szállítás vagy a szerződés egyébkénti teljesítése természetileg bevállaltan lehetséges volt. Az eladó vagy vállalkozó egyenesen megkínálta a vevőt, a másik szerződő felet, a szolgáltatással, megfelelő felár, az ellenérték megfelelő felemelése ellenében. Tehát nem is volt kétséges a „genus perire non censetur” elv alkalmazhatósága. Nyilvánvaló volt, hogy a genus itt van, a szolgáltatás lehetséges, de annyira megdrágult, hogy a vállalkozó szerződő fél egyszerűen belebukott volna vállalkozásába, Ennélfogva tehát egyrészt a szerződés lehetetlenségét nem lehetett koncedálni, másrészt általában igazságtalannak látszott, hogy az egyik fél nyereskedjék a másik rovására és így valaminő méltányos kibontakozást kellett keresni.

Helyeselnünk kell bíróságainknak azt az alapelvét, hogy nem konstruáltak valamely különös, háborús jogot vagy háborús jogtételt, hanem a békejog alapelvei közt keresték a kibontakozás eszközeit.

Kezdetől fogva következetesen vallotta a Kuria azt a jogtételt, amely ítéleteiben valósággal stereotíppé vált, hogy: „a háború nem bír általános és fel-

tétlen jogszünetető hatálylyal, hanem a kötelezettségek teljesítésére korlátozó vagy megszünetető hatályt csak annyiban gyakorol, amennyiben az adott esetben a mindenkor szerződő felek személyi vagy vagyoni tekintetben a háború következtében olyan helyzetbe kerültek, amely a magánjog szabályai szemint a jogok és kötelezettségek korlátozására vagy megszünetetésére amúgyis alkalmas jomalap”. Mjogi Dtár IX. 124.,309., X. :21., 22., 41., 157. sz.) Kétségtelen, hogy azok a nehézségek, amelyekről itt szó van, előfordulhatnak nem háborús országban, vagy nem háborús viszonyok között is: előfordulhatnak semleges országban a szállítási nehézségeik, a tengerentúli behozatal elvágása következtében, de előfordulhat az is, hogy egyik ország, mely egyedül termel bizonyos árat, tökéletes kiviteli tilalmat állapít meg, vagy pedig árvíz, földrengés folytán olyan helyzet áll elő, amely a termelési, viszonyokat abban a körzetben, amelyen belül a szerződésnek le kell bonyodnia, teljesen felfogatja, és senki által előre nem látható terjedelemben rendkívüli, abnormis viszonyokat fejleszt ki, hasonlóan a háború mindent felfogató hatásához. Ha tehát van kibontakozás ebből a dilemmából, hogy egyrészt a szolgáltatás természetileg lehetséges, másrészt a szerződés teljesítésének az eredeti feltételekhez ragaszkodó követelése méltánytalan, akkor ugyanennek kell állania nemcsak a háborúban, hanem más olyan rendkívüli viszonyok esetében is, amelyek minden emberi számítást halomra döntenek. Ezért olyan elvet kellett bíróságainknak találniok az adós méltánytalan megterhelésének megakadályozására, amely nem specifikus háborús jogszabály, hanem, amely bármely időben alkalmazható a viszonyoknak említett előre nem látható rendkívüli megváltozása esetében.

Azok a formulák, amelyek a bírói joggyakorlatban a megoldásra nézve felmerültek, igen sokfélék. A tőzsdebíróság járt elől formulázásával az ismert lisztperekben. A budapesti gőzmalom határidőre előre eladnak lisztet, s az annak előállításaihoz szükséges gabona tekintetében magukat ugyancsak határidőre kötelekkel fedezik. A háború beálltával a román kivitel határidőre és a tengerentúli szállás

megszüntetése következtében a malmok egyrésze nem tudott hozzájutni a fedezetül vásárolt gabonához, idebenn pedig a gabona és a liszt ára oly magasra emelkedett, hogy a malom — ha általában beszerezhetette a szükséges nyersanyagot vagy árut — az áru előállítására, tetemesen ráfizetett volna. A malom nem tagadta, hogy tud lisztet előállítani, de arra hivatkozott, hogy lehetetlen neki a lisztet oly árban előállítani, mint a melyre a kötés szólt.

A tőzsdebíróság (Hiteljogi Dtár VIII. 163. sz.) nem fogadta el az alperesnek azt a védekezését, hogy a szerződés teljesítése (a háború következtében előállott *vis major* következtében vált *lehetetlenné*. (Itt közbevetőleg meg kell jegyeznem, hogy amikor itt *vis major*ról beszélünk, akkor tulajdonképpen képen többet mondunk, mint ami jogászilag szabatos; mert hiszen ha csak arról van szó, hogy általában kötelezettség-szünetelő lehetetlenülés állott-e elő, ahhoz nem *vis major* kell, hanem egyszerűen olyan „véletlen” amelyért az adós nemi felelős.) Elfogadta azonban a tőzsdebíróság a védekezésnek azt a részét, mely szerint a szerződés teljesítése a jelenlegi viszonyok között egyrészt alperesre *önhibáján kívül oly súlyos terheket róna, amelyeknek viselésére méltányosan nem kötelezhető*, másrészt pedig az áralakulás folytán felperes a tényleges szállítás esetében olyan *nyereséghez* jutna, amelyre igazságosan igényt nem tarthat. A tőzsdebíróság tehát, mivel a tőzsdetanács teljes ülési határozatához, nem nyújthatott — úgymond — segédkezet ahhoz, „hogy akár alperes, akár felperes, előre nem látott rendkívüli események következtében méltánytalan előnyhöz jusson, illetőleg kárt szenvedjen.”

Ez a határozat tehát abban keresi a kiegyentelítést, hogy az egyik fél ne jusson méltánytalan túlságos nyereséghez, se a másik felet ne érje méltánytalan kár. Ennek a tételnek az első fele nem állhat meg. Az a bíróságra nézve nem lehet döntő, hogy a szolgáltatásra jogosult félre nézve a szolgáltatás milyen nagy nyereséget idéz elő.*) A másik fele azonban ennek a tételnek a helyes megoldás magvát rejtette

*) Érdekes, hogy az osztrák legfőbb bíróság háborús döntéseiben szintén hangsúlyozza a hitelező aránytalan nyereségét és a jó erkölcsökbe ütközőnek tekinti az ily szerződés kikényszerítését: „Ist die einfolge des Krieges eingetretene

magában, amelyet azután a bírói gyakorlat tovább részletesen, tüzetesen kifejlesztett.

Így mindjárt a tőzsdebíróság egy másik lisztperben (Hitel j. Dtár VIII. 185. sz.) kimondja, bogy „a bábom folytán kialakult, *előre nem látott és el sem hántható rendkívüli viszonyok között* a már korábban létrejött ügyleteik szerződészerű teljesítése a vevő részéről *összes ilyennemű kötéseit és egész üzlet gestio ját szem előtt tartva*, csak olyan aránytalan áldozatok mellett volna lehetséges, amelyek gazdasági existenciáját veszélyeztetnék, amelyeket tehát reá róni a legnagyobb mértékben méltánytalan.” Ez a döntés kizárólag az adós helyzetét veszi irányadóinak, ezt azonban egész terjedelmében mérlegeli és kiemeli, hogy az a dós anyagi romlása Is csak ugy lelhet a teljesítés alól mentesítő ok, ha a viszonyok változása *a rendes kereskedelmi kockázat* körét túlhaladja. Élesen formulázza ezt a gondolatot ugyancsak a tőzsdebíróság, mikor ásvány olaj szállítása alól mentette fel az adóst a következő okfejtéssel: „. . ha igaz is, hogy előre történt eladásoknál az eladó az eladott áru árában az időközben megváltozott konjunktúrák folytán előállott esetleg jelentékeny drágulás *kockázatát* is feltétlenül viselni tartozik és *ezen kockázat viselése alól a kereskedelmi forgalom, biztonságának alapjában megrendítése nélkül fel sem menthető*; ámde a jelen esetben a szóban levő nagymérvű árdrágulás nem a gazdasági életben rendszerint előforduló konjunktúra-változásban leli magyarázatát, hanem folyománya az a háborúnak, már pedig az ebből származott kockázatot alperes viselni nem tartozik.” (Hitelj. Dtár VIII. 173. sz.)

A tőzsdebírószági ítéletekben kifejezett elvek utóbb a kir. bíróságok Ítélezésében is megnyilvánul-

Preisänderung von einem „solchen Umfange, dass bei Vertrags-erfüllung auf Seite dies einen Teiles eine igaz ungerichtfertigte u. uinverhältnismässige Bereicherung und auf Seite des anderen Teiles eine umverhältnismässige Schädigung erfolgen würde, dann muss die materielle Schwierigkeit der Erfüllung der Unmöglichkeit derselben gleichgehalten werden. Unter solchen Umständen auf der Erfüllung des Vertrages zu beharren, würde gegen die guten Sitten Verstössen (§ 878 ABGB).” — (Oberster Gerichtshof R. II. 427/1915. Rv II. 17/1916.; lásd: Dr. Gustav Fuchs Der Einfluss des Krieges auf bestehende Lieferungsverträge 1916. 4. 1.)

nulnak. így először a szegedi kir. ítélőtábla (Hitelj. Dtár IX. 135. sz.) ismeri el az adós mentesülését az áru drágulása eimén. „Ha a háború előtt keletkezett kötések teljesítése a viszonyoknak a háború, tehát vis major folytán beállott és előre nem látható, rendkívüli megváltozása következtében az alperesre olyan *elviselhetetlen terhet róna*, amely az ügyletkötés alkalmával elvállalt *rendes kereskedelmi kockázat köréhe nem vonható*, s amely mellett a szerződés teljesítése az alperestől méltányosan nem követelhető: a teljesítendő kötelezettség alól felszabadul.” Szerződésmentesítő oknak tekintette nevezetesen a bíróság a *hasonló kötések nagy számban kötő nagykereskedőre nézve*, hogy a gyarmatáru piaci ára a vételügylet megkötése után a háború következtében több maint 100%-kal emelkedett. E döntésiben nem a 100%-os áremelkedésen van a súly, hanem az adós egész gazdasági helyzetének mérlegelésén. Azért elvileg nem ellentétes ezzel az a német bírósági döntés, amely azt mondja indokolásában, hogy az árnak 100%-al való emelkedése magában véve nem elegendő arra, hogy az adós felmentését vonja maga után. (Soergel Kriegrechtssprechung 1914/15. 13. lap ad 279. és 15. 1. ad. 480.) Szerintünk sem elegendő: A német esetben mindössze 5—600 márkás áruszállításról volt szó, amely egy nagykereskedőre nézve — mint az ítélet mondja — nem jelent oly anyagi megterhelést, melyet méltánytalannak kell tartani.

A kir. Kuria az ekképen előálló helyzetiét a *gazdasági okokból való lehetetlenség* nevével illeti: „A teljesülés nemcsak akkor lehetetlen, ha a szolgáltatást gátló okokat emberi erővel egyáltalában nem lehet elhárítani, hanem akkor is, ha a szolgáltatás az eladóra háruló olyan *gazdasági okokból* lehetetlen, amelyeket az adós a gondosság legmagasabb fokának alkalmazása val sem láthatott előre és bekövetkezésük hátrányait el nem háríthatta, de amely okok a teljesítést oly nagy mérvű áldozatok mellett tennék csak lehetővé, amely *áldozatokat* az adóstól *méltányosan nem lehet követelni* anélkül, hogy az adós gazdasági romlása be ne következzenek.” (Hitelj. Dtár X. 220. sz.; ebben az esetben a borotváló szappan gyártásához szükséges kókuszolaj a tengeren túlról behozható nem

volt, a bevásárlásra alkalmas területen található ilyen olaj ára nem képzelt magasságra szökött fel és így az adós a háború alatt gyártott borotváló szappant csak gazdasági romlásával szállíthatta volna a régi áron.)

Ezekből az esetekből már le lehet vonni azokat a feltételeket, amelyek mellett a bíróság rendkívüli enyhítést alkalmaz a szigorú joggal szemben.

Előre nem látottnak kell tehát lenni a bekövetkezett rendkívüli (helyzetnek; a szolgáltatás megnevezésének pedig oly mértékben kell beállania, amely a kereskedői rendes kockázat mértékét lényegesen meghaladja és az adós vagyoni romlásának előidézésére alkalmas. Az utóbbi szempontból a bíróságok következetesen kiemelték az elbírált esetet a maga egyedi különállásából és beleillesztették az adósnak egész gazdasági körébe. Nem azt vizsgálják, vajjon ennek az egy kötésnek teljesítése okozna-e olyan nagy kárt az adósnak, amelyet méltányosan reá róni nem lehet, hanem azt, hogy olyan kereskedőről van-e szó, ki a hasonló szerződéseknek egész complexumát kötötte, akinél tehát az összes szerződések változatlan teljesítésié feltétlenül anyagi romlását idézné elő.

Ilyen korlátozások mellett most már az áruszállítások körében általánosan megállapítottnak tekintetjük ezt a bírói gyakorlatot.

2. De előfordul ez a helyzet nemcsak a szállítási, hanem a *vállalkozási* szerződések körében is, így nemrégiben (Mjogi (Dtár X. 155., (Hitelj. Dtár X. 177. ez.) egy villamosmű a villamos áramszolgáltatásért — amely hosszabb időre volt lekötve — (felárakat követelt azon a címen, hogy a villamosáram szolgáltatásához szükséges anyagokban 100—600%-ig terjedő emelkedés állott elő. Ebben az esetben — ami nagyon érdekes — nem az volt a kérdés, hogy felmenthető-e a szállításra kötelezett vállalkozó az eredeti áron való szállítás kötelezettsége alól, hanem ellenkezőleg, felárban marasztalta a bíróság az áramfogyasztót azért, mert továbbra is igénybe vették az áramot, noha a vállalkozó kijelentette, hogy egyáltalában nem képes ilyen módon szállítani; a fogyasztó azzal, hogy a szállításhoz ragaszkodott, egyúttal hozzájárult a méltányos áremeléshez. Azt ezúttal nem vizsgáljuk, hogy

egy hosszú lejáratú szerződésekkel dolgozó villamosmű in concreto csakugyan nem bírja-e az áramszolgáltatás aránytalan megdrágulásának időleges kockázatát. Itt a döntés elvi alapgondolata érdekel minket, amelyet a Kúria formuláz, hogy „a szerződési viszonyoknak az életviszonyok követelményeinek fcell megfelelni és senki sem kötelezhető olyan szerződési viszony fentartására, amely nyalván ós kétségkívül *anyagi romlására vezet.*” Már pedig, mondja a bíróság, nem lelhet vitás, hogy a vállalkozó felperesnek nemcsak alperessel, hanem számos más fogyasztóval szemben is hasonló viszonya van és a megállapított tényállás szerint, szerződési kötelezettségének csak a maga aránytalan megterhelésével felelhet meg.

Ebben az esetben is nagyon érdekes az a beállítás, hogy a bíróság a döntés alapjául nem ragadja ki egyedül azt az egy szerződést, amelyről épen szó van, hanem belehelyezd az esetet az adósnak egész gazdasági vállalkozásába és úgy mérlegeli előre döntésének következményeit, hogy az kihatással van a váltakozó kötelezettségeinek egész sorozatára.

Vállalkozási szerződés esetében is nyomatékosan hangsúlyozza a bíróság (Bpesti kir. Ítéltábla »Mjogi Dtár X. 10. sz.), hogy a vállalkozó az „erőhatalomra felelősségének megszüntetése szempontjából sikerrel csak úgy hivatkozhatik, ha „az elvállalt munkát a bekövetkezett háborús viszonyok folytán csak oly rendkívüli anyagi áldozatok árán eszközölhette volna, amelyeik (előreláthatólag *létérdekeit veszélyeztető vagyoni romlását* idézhették volna elő.” (Adott esetben a bíróság nem mentesítette a hidépítő vállalkozót, ímert a vagyoni romlását okozó körülményeket nem részletezte, csak általában hivatkozott a munkabérek emelkedésére.)

Érdtefoes eset fordult elő *a fuvarozási jog* körében is (Hitelj. Dtár X. 107. sz. Debreceni kir. Ítéltábla: A podgyász elveszett a máramarosszigeti pályaudvaron. A podgyász elveszésének közvetlen oka az volt, hogy a betörő orosz sereg és az annak nyomában járó csöcselék a máramarosszigeti állomás raktárát feltörte és azt kirabolta. A törvényszék marasztalta a vasutat, mert kötelessége lett volna, hogy a szállítási torlódásnak elejét vegye és csak annyit fo-

gadjon el, amennyit előreláthatólag el tud szállítani. A tábla ellenben kimondta, hogy igaz ugyan, hogy a vasúti fuvarozás alapelveivel, a fuvarozási kényszerrel szemben a vasút kizárhatja az árutorlódást és ha evvel a joggal nem él, a torlódásra a jog szerint nem liivatkozhatik, „ámde ez a szabály csak arra az esetre áll, midőn a rendes forgalom és üzletmenet biztosításáról van szó, nem. pedig ott, ahol oly jellegű külső behatások érvényesülnek, amelyek a vasút rendes üzemmenetét valamely területen vagy bizonyos időre oly módon zavarják, hogy azok mellett a fuvarozási szerződések rendelkezéseinek szószerinti betartásáról beszélni nem lehet.”

Ez a formulázás nagyom hasonlít la *clausula rebus-etc stantibus*-hoz, de még sem az, mert ebben voltaképen az van kifejezve, hogy *jóhiszeműen, méltányosság* szerint nem lehetett a vasút eljárását szigorúbb elbírálás alá vetni. A vasúttól nem lehet kívánind azt, hogy ellenálljon az ellenséges betörés veszélyének közvetlen hatása alatt annak, hogy a menekülők podgyászaikat a vasútra hordják és ezért nem lehet alkalmazni ilyen rendkívülit körülményeik között a vasúti üzletszabályzat szigorú követelményeit.

3. Már most, ha mindezeket a jelenségeket áttekintjük, kell, hogy bizonyos elméleti magyarázatára jussunk ezeknek az elveikben egybehangzó Ítéleteknek. Hogy nincs szó a szolgáltatás természeti *lehetetlenségéről*, ez az ítéletekből kitűnik. Szólnak azonban az ítéletek *gazdasági lehetetlenségről*, az adóstól, megkövetelhető erőfeszítés legnagyobb mértékéről, arról a teherről, amelyet az adós már nem gyöz viselni (*überobligationmässige Schwierigkeiten, Unerschwignigillich* kiedt). De emlegetik e mellett bírósági Ítéleteink a szerződések józan méltatását (IMjogi Dtár X. 155. sz. fentebb), azt hogy a gazdaságilag lehetetlenült szerződés folytatására az adód azért nem kötelezhető, mert „a szerződéseknek azt az értelmet kell tulajdonítani amelyet nekik az életfelfogása, a fennforgó körül menyeik *józan méltatása mellett* tulajdonított.” (Mjotgi Dtáir X. 81. s.:z.)

A háborús jogalkalmazásnak mindezek a tétélei voltaképen csak egyet jelentenek: azt, hogy az adós-

tól nem lehet követelni az olyannyira megmehezült szolgáltatást, melynek követelése az élet felfogása szerint *a méltányossággal ellenkezik*. Az alap, amelyekre ezek az Ítéletek helyezkednek, nem egyéb, mint azok az ismeretes szakaszok, amelyek a német polgári törvénykönyvben a szerződés teljesítését és a szerződés értelmezését a méltányosság és jóhiszeműség, a Treu és Glauben általános zsinnórmértékének vetik alá (242., 157. §.) Ezeket az elveket a mi polgári törvénykönyvünk törvényjavaslata is (a képviselőházi bizottság szövegezésében) átvette: „Az adósmak úgy kell kötelezettségét teljesítenie, amint azt, tekintettel az eset körülményeire és az élet felfogására, a méltányosság megkíván ja.” (856. §.) „Kétség esetében azt kell a felek akarátának tartani, ami tekintettel az eset körülményeire és az élet felfogására, a méltányosságnak leginkább megfelel.” (770. §. 2. bek.)

Bizonyára az előbbi szakasz az, amelyre a vizsgált helyzetekben inkább lehet a megoldást alapítani, nem pedig a szerződés értelmezésének szabályaira; mert hiszen arra, hogy a felek háborúra gondoltak volna békeidőben kötött szerződésekben, támpont nincsen. Közvetlenül a törvény rendelkezéséből, nem pedig a szerződési akarat értelmezéséből kell az eredményt levonni, mert ez felel meg a tényeknek; a feltételezett „hallgatólagos háborús záradék” nem megnyugtató megoldás.

A kötelelem tartalmát meghatározó jogi alaptétel jogrendszerünkben az, hogy az adóstól semmi esetre sem lehet nagyobb erőfeszítést, nagyobb áldozatot kívánni, mint amelyet tőle méltányosság szerint el lehet várni. Az adóstól el lehet várni, hogy viselje mindazt a kockázatot, amelyre józanul számíthatott, amelyet vállalkozásának alapul vehetett; de azt, hogy a szerződésből kifolyólag ezen felül olyan kockázatot vegyen magára, amelyre senki sem számíthatott, amely őt anyagi romlásba döntené és a másik felet aránytalan nyereséghez juttatná: a méltányossággal ellenkező eredmény s azért ily messze az adós szolgáltatási kötelezettségét kiterjeszteni nem lehet. Az ezt meghaladó mértékben a szolgáltatást nem azért nem lehet tőle követelni, mintha nem volna le-

hetséges, hanem azért, mert nem *kötelemszerű*. Azt a helyzetet, amelyben a szolgáltatás az adóstól méltányosság: szerint el nem várható, nem kötelemszerű: nevezik bíróságaink gazdasági lehetetlenülésnek.

4. Vizsgáljuk már most, melyek azok a *jogkövetkezmények*, amelyek az így beállott „gazdasági lehetetlenüléshez” hozzáfűződnek. A jogkövetkezmény mindenekelőtt az adós felmentése a természetben való szolgáltatás kötelezettsége alól, de nem kizárólag ez.

A tőzsdebíróság ugyanis helyesen utal emellett arra, hogy a természetbeni szolgáltatás helyébe a felek között bizonyos méltányos kárelosztásnak kellene lépnie; ez a méltányos kárelosztás felel meg igazán a méltányos teherviselés elvének. A tőzsdebíróság (helyes okfejtése szerint is az adósnak csak bizonyos közzémondást kell viselnie, ezt azonban valósággal viselnie kell. Ezért nem lehet egyszerűen azt mondani, hogy, mert annyira megdrágult a beszerzés, hogy az adós szállításra nem volna kötelezhető, tehát semmire sem lehet őt kötelezni.

Mint hogy pedig a szerződés tényleges teljesítését gátló nehézségekből eredő kár *vétlen kárnak* volt tekintendő, a tőzsdebíróság méltányosnak találta annak a felek közötti *megosztását*. Az, hogy a tőzsdebíróság az adott esetben a viszonyokat helyesen mérlegelte-e vagy sem, kívül esik vizsgálódásunk körén. De kétségtelenül helyes, alaptól indult ki ez a bíróság, amidőn azt mondotta, hogy az adós bizonyos kártérítésre a vétlen nem teljesítés esetében is tartozik. Ennek a kárnak a mértékét a józanul elgondolható legnagyobb áremelkedés fejezi ki, s azért a tőzsdebíróság a lisztperekben a vételár és azon árfolyam közti különbséget ítélte meg kártérítésül, amelyet a tőzsde tanács stornoárfolyamnak állapított meg a határidőügyleteknek a háború kitörésével elrendelt kényszerű lebonyolítása végett. Amint a tőzsdebíróság mondja: „a méltányosság követeli, hogy a malomok azt az értékmelkedést, amely készleteikben a háború kitöréséig beállott és azt a nyereséget, amelyhez a határidőkötések kényszerű lebonyolítása útján jutottak, mintegy kárpótlásképpen vevőiknek átengedjék.” Ez a kárelosztás felel meg a ptk. tvjav, hizotts, szövege 921. §-ának is; mely szerint „oly kárt, amelyet

kötelezettségének nem teljesítése vagy megszegése által hibáján kívül okoz, az adós csak annyiban köteles a (hitelezőnek megtéríteni, amennyiben ezt H fennforgó körülményekre, különösen a felek vagyoni viszonyaira való tekintettel a méltányosság megkívánja.” Akár úgy nézzük a dolgot, hogy az adós köteleességét szegte, de véletlenül (9,21. §.), akár úgy, hogy az adós csak bizonyos mértékig köteles teljesíteni, azontúl nem (853. §.): mindenképen arra az eredményre jutunk, hogy a szolgáltatást meghaladó terhet az adós a méltányosság mértékéig vselni kénytelen.

A kir. bíróságok általában nem követték a tőzsde-bíróságot e helyes alapelv alkalmazásában, hanem megelégedtek az adósnak a teljesítési kötelezettség-alóli felmentésével.

Egy bizonyos ponton azonban már a Kúria is tovább ment és nem elégedett meg az adós egyszerű felmentésével. Ez volt az a már előbb emiített villamos áramszolgáltatási szerződés (Mjogi Dtar X. 155. sz.), ahol nem lehetett egyszerűen kimondani, hogy a szolgáltatási kötelezettség megszűnt, hanem épen azért, mert a vállalkozó nem szüntethette meg a szolgáltatást, mivel arra közkötelezettségéinél fogva volt rászorítva és mert a szolgáltatást a másik fél igénybevetite: ennél fogva meg kellett ítélni azt a méltányos áremelkedést, amely mellett miéig amputálható volt a vállalkozónak egyáltalában az, hogy a vállalatot tovább folytassa.

II. Elbúcsúzva a szerződések előbbi csoportjától sokkal nehezebb kérdések előtt állunk abban az esetben, amidőn nem áru vagy mű szolgáltatásával, hanem *pénzszolgáltatással* terhelt adósról nézve forognak fenn olyan körülmények, amelyek az ő felmentését méltányosnak tüntetik fel, így áll ez nevezetesen a bérlő és a haszonbérlő esetében, aki csak pénzrel tartozik.

Általánosan elfogadott jogtétel, hogy az *adós fizetőképességéért* minden körülmények között *felelős* (ptk. tvjav. bizotts. szöveg 908. §. 2. bek.) és nem mentheti magát vétlenségével, ha nem áll pénz rendelkezésére. (Mindazonáltal a háború által károsított bérlők és haszonbérlők egyre-másra kérték, hogy a

„bérbe- (haszonbérbe-) adó mentse fel őket a bérfizetés alól vagy engedjék felmondani a bérletet, noha nyilvánvalóan ellentmond ezeknek a kérelmeknek az a szabály, hogy a bérlő nem menekül a fizetés alól, ha saját személyében rejlő okból nem használhatja a bérleményt. (V. ö. optk. 1107. §., ptk. tv. jav. bizotts. szöveg. 1252. §.) Az esetek egyik csoportjában üzleti vállalkozásról van szó, mozgószínház, cirkusz, fürdőszálló, gyógyfürdőtelep stb. bérléseiről, amelyeknél a bérlők arra hivatkoztak, hogy igen rosszul megy az üzlet, tehát őket nem lehet a teljesítésre kötelezni. Ezekben az esetekben a bíróságok nem engedélyezték a bérelengedést, azt mondván, hogy „nincsen olyan magánjogi szabály, mely szerint a bérlő csupán abból az okból bérlengedést igényelhetne, mert a háború következtében átalakult gazdasági és üzleti viszonyok a bérleménynek rendszerint remélhető eredményes hasznosítását kedvezőtlenül befolyásolják.” (Mjogi Dtár X. 41. sz.) A bérbeadó a maga részéről teljesített; ha a bérlő a bérleményt a szerződésben általa vélt használatra nem is találja alkalmasnak, ám hasznosítsa más módon. Azt hisszük, hogy a tátrai fürdőbérlő, aki ezen az alapon kérte a bérleti szerződés felbontását, utóbb megköszönte a kir. Kúriának, hogy nem szüntette meg ezt a szerződést azon a címen, hogy a háború kitörése miatt a vendégek elhagyták a fürdőt, mert utóbb kitűnt, hogy erre a rövid kedvezőtlen konjunktúrára kitűnő idény következett. (Mjogi Dtár IX. 124. sz.) Némileg más volt a cirikvenieai Therapia-szálló (bérletének esete (Mjogi Dtár X. 157. sz.) Itt sem tekintette a Kúria okul a bérlengedésre azt, hogy a fürdővendégek a helyet 1914. év nyarán elhagyták; azonban belebocsátkozott annak a vizsgálatába, nem volt-e a bérlő a háború következtében a bérlemény használatában teljesen megátolva és utasította az alsóbíróságot a tényállás oly irányú kiegészítésére, hogy „a háború kiütése és különösen annak Olaszország ellen is kiterjedt folytatása következtében a fürdőhely látogatottsága szempontjából személyi és vagyoni tekintetben került-e olyan helyzetbe, amely helyzet a magánjog szabályai szerint a jogok és kötelezettségek megszüntetésére vagy korlátozására egyébként is alkal-

mas jogalap.” Általában véve azt mondhatjuk tehát, hogy abban az esetben, amikor a bérlő a bérlemény használatában volt, csak nem tudta azt elég gazdaságosan hasznosítani, bíróságaink nem mentették őt fel kötelezettsége alól, hivatkozással arra, hogy a bérlemény gazdasági hasznosítása az ő kockázata.

Előfordultak mégis esetek, amelyekben a bérlet megszüntetését mondotta ki a bíróság olyankor, amikor a bérlemény csakis a bérlő személyes közreműködésével volt hasznosítható, a személyes közreműködés lehetősége pedig elesett. Ilyen volt különösen az az eset, midőn a vendéglős arra volt kötelezve a szerződés szerint, hogy maga legyen ott a vendéglőben, csapost nem tarthat, másra nem ruházhatja át a bérletet és így hadba vonulása esetében az ő személyes közreműködésének lehetősége elesvén, joggal kérhette a bérlet megszüntetését. (Mjogi Dtár X. 42. sz.) így volt ez a gyógyszerész bérlete esetében, amidőn arról volt szó, hogy a gyógyszerész maga helyett másik gyógyszerészt nem kapott és minthogy másnak mint gyógyszerésznek nem lehet a gyógyszerész bérletét hasznosítaná, a bíróság megengedte, hogy a szerződéstől elálljon. (Mjogi Dtár X. 14. sz.) Ez az eset példája annak, hogy a helyes döntést milyen fonák indokokkal lehet támogatni; a bíróság ugyanis azt mondja okfejtésében, hogy a felperes (a gyógyszerész) hadbavonulása következtében a „gyógyszerész személyes vezetését nem vállalhatta és így az *alperes* (a haszonbérbeadó) *szolgáltatása a felperesre nézve lehetetlenné vált.*” (!)

Mezőgazdasági haszonbérletekre nézve is belebocsátkozott a Kúria annak vizsgálatába, hogy nem forogtak-e fenn olyan körülmények, amelyek oda utaltak, hogy a haszonbérlet kizárólag a személyes hasznosítás elvére volt alapítva. Általában véve a Kúria határozatai a mezőgazdasági haszonbérletek tekintetében eddig még jobbára elutasítanók voltak. A Kúria a mezőgazdasági haszonbérlet tekintetében a gazdasági lehetetlenülés általános tételét vallotta ugyan alapelvül, mely szerint „a haszonbérlet is csak arra kötelezhető, hogy a haszonbérleti viszony természetéből folyó határokon belül *fejtsse meg erejét* a bérbeadó kielégíthetése végett, amely

határon túlmenő kötelezése ellenkeznek az élet felfogásával.” (Mjogi Dtár X. fitt. kc.) A haszonbérletre ráható erőfeszítés végső határát ott látja a Kúria, ahol „a haszonbérlet tárgyának *személyes* hasznosításában személyében fekvő okok gátolják és ezenfelül oly objektív, a szerződés megkötésénél a legnagyobb fokú gondosság mellett is előre nem látható körülmények forognak fenn, amelyek őt *személyes tevékenysége hiányainak pótlásában gátolják.*” (u. o.) (Ebben a konkrét esetben a Kuráia feloldva az ítéletet, az alsóbíróságot annak vizsgálatára utasította, nem állottak-e be olyan tények, „amelyek a haszonbérletnek a haszonbérlet tárgyának hasznosítását lehetlenné tették, vagy ama ezzel *jogilag egy jelentőségű, oly módon* megnehezítették, hogy ez a *rendes gazdasági élül felfogása szerint reá aránytalanul súlyos terheket róna*” Általában nem tekinti a Kúria a haszonbérlet hadifrayóiuulaisat oknak az elállásra, ha a bérleményt albaszonbérbeadással is hasznosíthatta volna (Mjogi Dtár X. 11. sz.), vagy az otthon maradt családtagok, esetleg idegen munkaerő igénybevételével, képesek azt megmunkálni (Mjogi Dtár X. 12. sz.), vagy a haszonbérlet gondoskodhatott volna személyes tevékenységét pótló alkalmazottja (Mjogi Dtár X. 156., IX. 309. sz.).^c Annál kevesebbé szolgálhatnak a háború következtében megnehezedett pénzügyi viszonyok magukban véve okul a haszonbér elengedésére (MjOgi Dtár X. 22. sz.).

A szegedi táblának van azonban egy érdekes határozata (Mjogi Dtár IX. 191. sz.), mely felmentette a haszonbérlet kötelezettsége alól azért, mert a kis parasztgazdaságot az 53 éves asszony és beteg férje, akii teljesen munkaképtelen volt, vették haszonbérbe, négy felnőtt fiuk volt, mind a négy bevonult katonának. A tábla arra az eredményre jutott — igaz, hogy nézetem szerint nem helyes indokolással, mert lehetetlenségéről és erőhatalomról beszél — hogy ebben az esetben fel kell menteni a haszonbérletet a kötelezettség alól. Ebben az esetben csakugyan a szerződésértelmezés kérdésével állunk szemben. Ezt a szerződést jóhiszeműen és méltányosan úgy kellett értelmezni, hogy ezek a haszonbérlet felek nem általában vették magukra ezen bérlemény hasznosítása-

nak kockázatát, hanem csak a végből, hogy azon családtagjaikkal folyhassanak gazdálkodást és midőn ez lehetetlenné vált, ezzel a szerződés értelme szerint is bontó feltétel következett be.

Még tovább megy és nézetem szerint legalább is okfejtésében aggályos a budapesti tábla egyik ítélete (Mjogi Dtár IX. 291. sz.), midőn a bérlőnek, aki három évre bérelte ki a lakást, elvben megadta a rendkívüli felmondás jogát és feloldotta az ítéletet, arra a jogi állápontra helyezkedve, hogy: „ha való, hogy felperes, hadbavonulása folytán nemcsak eddigi alkalmaztatását vesztette el, de ezenkívül egyéb jövedelemmel nem rendelkező, hadisegélyből tartja fenn magát és családját: akkor nyilvánvaló, hogy a háború mint előre néni látott és elháríthatatlan esemény *erőhatalommal szüntette meg a kötelelem tárgyát, a felperes, bérfizetési képességét (!)* és lehetetlenné tette felperes részére a fizetési képességének tudatában, tehát teljes gondossággal a három évi tartamra kötött szerződés teljesítését.” Ez az okfejtés, mely szerint a bérlet esetében a bérlőnek a „bérfizetési képessége” volna a „tárgya” a szerződésnek, és ez vált volna erőhatalom által lehetetlenné, nem illeszkedik bele elismert jogi fogalmaink körébe. Annyi azonban- ál], hogy- van abban valami helyes „sugalom”, amikor a kir., tábla a hadbavonulást oly oknak tartja, amely alapul szolgál a bérlet rendkívüli felmondására, de nem ezen okfejtés alapján, hanem azért, mert analogice lehetett alkalmazni a budapesti lakbérszabályzatnak azt a pontját (24. §. b.), hogy olyankor, amikor a bérlőnek hivatásánál fogva el kell távoznia, legalább is albérletbeadás útján hasznosíthatja a lakást akkor is, ha az különben nincs megengedve és hogy a hosszabb időre kötött bérlet ilyenkor fel is bontható.

III. Elhagyva a gazdasági lehetetlenülés területét/néhány más kérdést óhajtanék érinteni a háborús jogalkalmazás körében.

Láttuk, hogy bíróságaink háborús ítélkezésükben nem atomizálva nézik a szerződéseket, hanem gazdasági összefüggéseikben.

1. A hasonló szerződések gazdasági összefüggésének körében más érdekes kérdés is merült fel,

nem ugyan magyar, hanem német bíróság előtt, és pedig a zárt fajú kötelem részbeni lehetetlenülésére vonatkozólag.

Az eset az volt, hogy bizonyos fajtájú cukorrépát, amelyet csakis egy bizonyos termelő állított elő, a vevők egész sorozatának saját maga a termelő adott el. Minthogy rendkívüli szárazság folytán nagyon kevés termett neki, felosztotta a meglévő mennyiséget aránylagosan összes vevői között. Erre az egyik vevő azt mondta, hogy a termelőnek termett annyi, hogy neki szállíthatott volna, miért osztotta el azt a többiek között. A Reichsgericht ítéletében (CR. G. Z. 84. k. 125. sz. Jogállam 1915. évi 396.1.) helyeselte a termelő eljárását, mikor ezt a zárt mennyiséget aránylagosan osztotta fel vevői között, mert a vevők közt mintegy érdekközösség támadt ezen összefüggő ügyletek folytán. Nem tehetett mást a termelő, ha jóhiszeműen és helyesen akart eljárni, minthogy aránylagosan vetette ki a kárt. A jog és méltányosság szerint tehát minit tisztességes kereskedő a kötelezettséget csak ezen az utón teljesíthette és a (német) polgári törvénykönyv 242. §-a szerint köteles is volt ilyen módon teljesíteni. (L. erről a döntésről Krückmann érdekes fejtegetéseit, Jogállam 1915. évi 197. 1.)

Ez ugyan nem háborús jogi döntés, mindazonáltal azt hiszem, hogy ezt a döntést már lényegesen befolyásolta a háborús judikatúrának az az eredménye, amely a szolgáltatás lehetlenségét, a szolgáltatásra képtelenséget, az ügyleteknek kapcsolatát és összefüggését egészen más szemmel ítéli meg, mint az az individualizáló és atomizáló felfogás, amely azelőtt uralkodott. Hiszen ezelőtt még Grosschmid, aki a kötelem életfolyamatának rejtett titkait a legmesteribb módon leste meg, sem merete ezt a döntést ajánlani, midőn így tanít (Fejezetek Kötelmi jogunk köréből I. ik. 2. kiad. 616. 1.) „Mi történjék a következő esetben: az utóm lévő 1000 mérő gabonáiból eladok százat A-nak, százat B-nek és így végig. A hajó léket kap és 900 mérő odavész. Azt mondani, hogy mind a tíz kötelezettség érintetlen (mert hogy külön-külön véve mindegyiknek a teljesítése lehetséges igazságtalan az eladóra. Ez arra az alapra

i terelné át a megoldást, mintha ugyanazt a 100 mértékű rőt adta volna el a tulajdonos tízfelé. Viszont összesíteni a causa-kat (aránylagos leszállítással): *erre nézve nincs alap*. Mert mi köze egyik vevőnek a másikhoz? ----- A háborús jogalkalmazás ezt az alapot megtalálta az ügyletek gazdasági összefüggésében.

2. A hasonnemű szerződéseik kapcsolata más tekintetben is figyelemre méltó módon nyilvánul a háborús jogban.

Az egyik ilyen kérdés a moratóriumi rendeletekben merült ki, nevezetesen ott, amidőn arról volt szó, hogy az eladó megtagadhatja a szolgáltatást, ha a vevő a moratóriumot veszi igénybe. De nemcsak akkor tagadhatja meg az eladó a szolgáltatást, ha a vevő ebből az ügyletből kifolyólag veszi igénybe a moratóriumot, hanem egyáltalán az eladó csak úgy köteles szállítani, ha «a vevő a többi, közöttük fennálló hasonló szerződésekből származó hátralékos tartozását is teljesíti.

A joggyakorlatban kérdésessé vált, vajjon a visszatartási jognak ez a kiterjesztése megfelelő-e jogunk alapelveinek általában, avagy csupán a háborús kivételes intézkedésekből folyó jus singulare? A visszatartási jognak a hasonnemű ügyletekre kiterjesztése ugyanis csak a III. moratóriumi rendeletben jutott kifejezésre és így az azt megelőzően lebonyolításra került ügyletekben vitás lett, hogy azokra nézve is lehetett-e ezt a szabályt alkalmazni avagy nem, vagyis hogy az általános jog nem vezet-e ugyanarra az eredményre, mint a III. moratóriumi rendeletnek ez a szabálya.

A kérdés tehát oda csúcsosodik ki, vajjon visszatartási joggal élhetnek-e akkor, hogy ha a másik fél, akivel szemben én előre szolgáltatásra volnék kötelezve, nekem nem ebből a szerződésből tartozik hátralékos ellenszolgáltatással, hanem közöttünk fennálló más hasonló szerződésekből.

Ezt a kérdést szélesebb körben is felvethetjük, nevezetesen általában kérdezhetjük, hogy oly esetekben, amikor a felek több külön szerződés alapján több hasonnemű szerződési viszonyban államaik egymással, s az egyik fél ezek közül az egyik szerződés tekinte-

tében szerződészegést követ el, levonhatja-e a másik fél e szerződészegés következményeit a köztük fennálló többi szerződésre nézve is? Előfordulnak ilyen sorozatos szerződések ugyanazon felek közt nem ugyanazon köt le vél, hanem több küdönálló kötlevel alapján. Gyakori alakulat, hogy valaki kötelezi magát, hogy sört fog állandóan egy és ugyanazon cégnél rendelni; ilyenkor *közös pactum contrahendo* áll fenn, melynek alapján a megrendeléseket mindig ugyanazon cégnél kell teljesíteni. Előfordulnak azonban olyan esetek is, hogy több már előre kijelölt különböző hónapokban teljesítendő különböző kötése van a megrendelőnek ugyanazzal a sörszállító céggel szemben. Már most felmerült az a kérdés, vájjon az a szállító, aki az egyik küldeménynél mondjuk szándékosan silány minőségű, petróleum ízű (Hitel j. Dtár VIII. 53. sz.) sört szállított, ennek ellenére követelheti-e, hogy a másik fél nála a többi kötést vegye igénybe, azt mondván: én ez esetben rosszul szállítottam, ám tessék levonni erre az esetre nézve a hibás szolgáltatás jogi következményeit és engem kártérítésre perelni. A többi szerződésről majd akkor betszélünk, mikor ezeknek a szerződéseknek a teljesítésére kerül a sor. Avagy ellenkezőleg, mondhatja-e a megrendelő: egyszer rossz sört szállítottál, félő, hogy ez a többi alkalommal is ismétlődik, én tehát a többi (kötéstől is elállok?

Az efféle szerződésekre nézve a német judikatura és régebben a mienk is (Dtár III. folyam. XXV. 120. sz.) azt a tételt vallotta, hogy mindegyik szerződés külön-külön ítélendő meg. Csakis akkor, ha formailag egy és ugyanazon szerződés körében történik egy részletre hibás teljesítés, vonhatja le a fél ennek az egy részletre vonatkozó hibának a következményeit az egész szerződésre (Hitelj. Dtár IX. 147. sz.); ide az egyik önálló szerződés megszegéséből nem származtathat jogot a másik önálló szerződés felbontására.

Már a háború előtt is azonban bizonyos fordulat volt észlelhető a német birodalomban (v. ö. Siber Planck Kommentar IV. kiad. ad. 157. §.) és mi nálunk a judicaturában egész határozottan, amely oda

irányul, hogy olyan esetben, amikor a szerződő feleknek több szerződése van ugyan formailag, de ezek ugyanazt a gazdasági célt szolgálván, gazdasági egységet alkotnak, ezeket a formailag különálló szerződéseket nem lehet másképpen elbírálni, mintha valamely egységes; de részletekben teljesítendő szerződésnek: egyes részleteiről volna szó. Az ok, amelyért az egyik esetben épúgy, mint a másikban elállásnak van helye, abban rejlik, hogy a szerződésbe vett bizalom elveszett és ennél fogva olyan helyzet áll elő, amely mellett nem lehet jóhiszeműen megkövetelni a másik féltől, hogy állandóan bizonytalanságban maradjon az iránt, vájjon ellenfele, ha egyáltalán szállít, a szerződést helyesen fogja-e teljesíteni vagy pedig nem.

Ennél fogva — mint Krückmann mondja — (Jogállam 19d5. évi 188. 1.) a teljesítés *komoly bizonytalansága* áll elő és ez a bizonytalanság, amely a szerződési bizalom és jóhiszeműség elvébe ütközik, jogosítja fel az egyik felet, aki érdekeiben szenved, hogy az egész szerződés-complexumra nézve szüntesse meg függő helyzetét.

Ezt az elvet követi a mi bírói gyakorlatunk, amelyet azonban élesen ismét csak a mostani háborús évek gyakorlata fejlesztett ki. A bírói gyakorlatnak a sorozatos ügyletekre vonatkozólag kialakult tételei a következők: „Sorozatos vételügyletek iránt kötött előzetes szerződésnél kifejezett kikötés nélkül is az a magállapodás vélelmezendő, hogy a vevő, fél csak addig van az előzetes megegyezéshez kötve, amíg a másik fél a maga részéről kötelezettségének megfelel, s jelesül kifogástalan árut szállít, míg ellenkező esetben a vevő nemcsak az egyszer szállított áru tekintetében gyakorolhatja a vételügyletből folyó jogát, hanem *az alapul szolgáló előzetes szerződést is felbonthatja*” (Hitelj. Dtár VIII. 53. sz.). Továbbá: „Ugyanazon felek közt létrejött és ugyanazon határidők alatt részletekben szállítandó azonos áru iránt kötött ügyleteknél, ha mindjárt azokról *külön-külön kotier él* állítat ott is ki, a vevőinek-az egyik részlet szállításánál bekövetkezett fizetési késedelme esetében az eladó a másik szerződésnek még nem teljesített része tekintetében is elállhat.” (Hitelj. Dtár

VIII. τ 52., 178. sz.) Ez kiterjesztő alkalmazása a pol. tvkv. tvjavaslatában (biz. szöveg 920. §.) a részletekben teljesítendő *folymatos* szerződések tekintetében kimondott, alapelvek a *sorozatos* különálló szerződésekre. A kiterjesztés jogalapját pedig ismét csak a jóhiszemű kötelemteljesítés általános kívánalma adja meg, melynél fogva méltányosság szerint nem lehet az adóst benntartani az olyan kötelemben, amelynek fenntartása reá nézve a másik fél kötelemszégé^e következtében érdekét veszítette. A maiori ad minus következtetve pedig arra az eredményre jutunk, hogy ilyen esetben a visszatartási jog is kiterjed — a szerződések gazdasági összetartozandóságánál fogva — arra is, hogy az előreszolgáltatásra kötelezett fél megtagadhatja az előreszolgáltatást az egyik szerződési kötelezettség tekintetében azért, mert a másik fél egy kapcsolatos hasonló más szerződés alapján van fizetési késelemben. A III. moratóriumi rendelet említett szabálya eszerint voltaképp nem újítás, és a polg. tvkv. 901. §, 3. bek. 2. mondatát is ily értelemben kell majd alkalmazni.

Ugyanez az alapelv rejlik benne, bár bizonyom eltéréssel és általánosan formulázva, a szállítási viszszaélésekről szóló 1915 : XIX. t.-c. 18. §-ában, amely kimondja, hogy az államkincstár ilyen visszaélés esetében, ha akár ugyanazon, akár *más* szerződés alapján, még teljesítetlen szállítási kötelezettsége van a másik féllel szemben, elállással élhet és kártérítést követelhet a különbözet erejéig. Ez a rendelkezés a kifejtettek szerint voltaképpen nem elvi újítás és a bírói gyakorlatunkban már meghonosodott elvet csak annyiban szélesbíti ki, hogy kiterjeszti azt minden különböztetés nélkül, *minden* (nemcsak hasonló) szállítási kötelezettségre, abból indulva ki, hogy ez esetben a kincstár személyében van az az egységes cél, amely ezeket a különálló szerződéseket összesíti, gazdaságilag egybefoglalja.

IV. Érdekes adalékot találunk a háborús judikatúrában a *hitelező-késedelem tényállására*. Úgy tanultuk, hogy a hitelező késedelmét semmivel sem mentheti. Hiszen őt kötelezettség nem terhelvén, nincs is mit menteni. Az a kérdés, átvette-e ő a kel-

lően felajánlott ellenszolgáltatást. Ha nem vette át, előáll a hitelezőkésedelem következménye. Lehetnek azonban körülmények, amelyeknek fennforgása mellett nem a hitelező vétlen, hanem az adós vétkes, t. i. az adós vét azon kötelezettsége ellen, hogy neki nem szabad időn kívül teljesítenie, hogy nem szabad olyan módon felajánlania az árut, amely a jóhiszeműségbe ütközik.

Ilyen ecetet láttunk nem régiben; az eset a következő:

A vevő az áruszállításra 14 napi halasztást adott. A határidő letelte előtt a vevő az orosz seregnek a határon való átkelése folytán támadt izgalom hatása alatt elmenekült és erről az eladó tudott. Ilyen körülmények között, mondja a kir. Kúria (Hitelj. Dtár X. 179. szj) „a kereskedelmi forgalomban megkívántató *bizalom és jóhiszeműség* megsértése nélkül nem követelhetette az eladó a vevőtől, hogy .meg egyezésük ellenére a közösen megállapított halasztás határidejének letelte előtt, 24 óra alatt, a háborús menekülés közepette vegye át az árut és nem állhattott el az elmenekült vevő átvételi késedelem miatt.”

Ebből láthatjuk, hogy a hitelező késedelmet nem hogy nem mentené, „de nem is idézi elő az olyan felkínálás, amely a rendkívüli viszonyok következtében a forgalmi bizalom és jóhiszeműség követelményeivel ellenkezik.

Grossichmid az ő finom megfigyelésével már régebben ráutalt erre a jelenségre, ((Fejezetek II. k. 100. 1.) azt mondván, hogy „a kötelem alaptörvényeül szolgáló *emberségbe* ütköző” felkínálás nem az excusatiót adja meg a hitelezőnek, hanem az adós magatartását teszi esetleg (mint jóhiszemellenest) meg nem felelővé.

A jóhiszeműségbe ütköző felkínálás esetére utal rá Reidhel svájci professzor (Krieg und Anna-Khmerverzug, Deutsche Juristenzeitung 1915. évi 612. 1.), bár némileg problematikus előttem az a megoldás, amelyre jut. A tétel az, hogy a hitelező késedelembeesés nélkül megtagadhatja a nemzetközi postautalvány átvételét, ha az adós olyan országból küldi azt, amelynek valutája lényegesen rosszabbul áll a svájci valutához képest. T. i. ha én 1000 koronával tartozom

itt Budapesten és azt ajánlott levélben elküldöm a svájci hitelezőmnek, akkor ő azt nem utasíthatja vissza; tegye el az 1000 koronát és vegye elő, ha jobban áll a korona árfolyama. Ha azonban nem pénzeslevélben küldöm neki, hanem postautalvánnyal, akkor nem az itt befizetett 1000 koronát, hanem, a korona árfolyamának megfelelően kevesebb frankot fognak neki ott Svájcban kifizetni, mint amennyire ő normális viszonyok közt számíthatott. Erre hivatkozással mondja „Reiche!”, hogy ilyen esetben a hitelezői késedelem ki van zárva, mert az *adós* olyan módon teljesítette vagy kínálta fel a szolgáltatást, amely „Treu und Glaube” szerint nem lett volna helyén való, amely a forgalmi jóhiszeműségbe ütközik. Én az igazat megvallva, nehezen tudok különbséget konstruálni a kétféle fizetési mód között, mert mindegy lehet hitelezőmnek, ha természetben küldöm el neki az 1000 koronát, vagy ha azt a megfelelő svájci értékben kapja meg, mert hiszen, ha olyan nagyon kívánja azt az 1000 koronás bankót magának jobb időkre eltenni, vegye meg a neki kifizetett frankokon az 1000 koronát és vegye úgy mint-ha levélben küldöttem volna el neki.

V. A háborús judicatura többek között erőteljesen hangsúlyozza a hitelező *kárenyhítési kötelezettségét* is.

Borszállítási szerződés esetében az eladó késedelembe esett; a vevő nem követelte a teljesítést, de nem is fedezte magát és mikor a bor ára horribilis módon szölkötít fel, az egész különbözetet követelte. A Kúria elutasította, azt mondván (Hitelj. Dtár IX. 188. sz.): „Bár a vevőnek csak joga, de nem egyben kötelessége az elmaradt szállítás pótlásáról fedezeti vétel útján gondoskodni, de mivel általános szabály az, hogy *mindenki közrehatni* tartozik arra, hogy a bár más *jogellenes* cselekményéből eredhető károsodás lehetőleg elkerültesék, a vevő felperes, aki a beszerzés lehetősége folytán a szállítás elmaradásából előálló haszonveszteséget a teljesítés helyén és idejében eszközölt fedezeti vétel útján elkerülhette volna, ennek megtérítését ezért nem követelheti.”

Hasonló volt az eset, amidőn kenderszállítási kötelezettségének nem tett eleget az adós. 1914. decern-

her 30-án kellett szállítani. Egy esztendő múlva követelte a különbözetet a vevő. Nyilvánvaló, hogy az adós nem rosszhiszeműen ugyan, de jogellenesen tagadta meg a teljesítést, ő t. i. azt mondta, hogy a háború felmentette a kenderszállítás alól, noha kender volt elég. Már most egy esztendő múlva jött a vevő, kérte a kendernek akkori magasabb árát 308 koronát, melyet azelőtt 91 koronáért vett. Ezt nem ítélte meg a bíróság, csak azt a differenciát, amely 1914. december 30-án, az utolsó szállítás napján állt fenn, azzal érvelve, hogy a vevő magát fedezhette volna, vagy más módon bonyolíthatta volna le az ügyletet, de nem spekulálhatott a késedelmes adós terhére. {Hitelj. Dtár X. 161. sz.)

Általában az *értesítési kötelezettséget* nem sejtett mértékben fejlesztette ki bíróságaink joggyakorlata. (L. erről részletesebben a Jogt. Közi. 1917. évi 1. számában megjelent cikkemet.)

Ebben a körben csak egy jelenségre akarok ráutalni, arra t. i., hogy bíróságunk háborús gyakorlata a vétlen adós részéről *értesítést* kíván a *lehetlenség bekövetkeztéről*. A ptk. tvjav. legújabb alakjába (bizotts. szöveg 909. §. 2. mondata) ez az elv már kifejezetten belekerült, de bíróságunk írott szabály nélkül is levonta ezt a követelményt a szerződés jóhiszeműség szerinti értelmezésének és méltányos betöltésének alapvető tételeiből, midőn kimondotta, hogy: „ha az ügyletkötés időpontjából és körülményeiből a vevő azt következtethette, hogy a vételnek a háborúban be nem szerezhető tárgya, angol részgálic) az eladó raktárában van: az eladó vét a *kereskedői hűség és bizalom* ellen, ha mihelyt meggyőződik az áru beszerezhetetlenségéről (Anglia és Ausztria-Magyarország közti háború kitörése) nem értesíti vevőjét, hogy a kitört háború miatt az árut szerződés szerűen be nem szerezheti és nem nyújt neki módot, hogy szükségletét más módon szerezze be. A & eladó tehát, az ügylet stornírozásáról való elkésett értesítése miatt kártérítéssel tartozik.” (Hitelj. Dtár X. 162. sz.)

VI. Ha befejezésül a háborús judicaturának ezen a mozaikján még egyszer végigtekintünk, a következő általános tanulságot vonhatjuk le belőle:

A modern kodifikált törvénykönyvek a háború súlyos megpróbáltatását is kiállják anélkül, hogy feltűnő igazságtalanságokra vezetnének. A német polgári törvénykönyv szigorúan szabatos formulázása nem zárja ki az igazság érvényesülését a bírói gyakorlatban. Másrészt Kúriánk alig mondott ki olyan jogelvet gyakorlatában, amit a mi polgári törvénykönyvünk tervezetéből ne lehetne kiolvasni. Ezt az eredményt köszönhetik ezek a törvényalkotások azoknak az általános §-oknak, amelyek mintegy biztosító szelepként hatnak az előre nem látható viszonyok esetére. Ezek az u. n. kanosuk §-ok, a német polg. törv. 137. §. és 242. §.-a, javaslatunkban a szerződés jóhiszemű teljesítéséről és jóhiszemű értelmezéséről szóló szakaszok. (Bizotts. szöveg 85o., 707. §.) Helyesen úgy lehetne ezeket a szakaszokat nevezni, hogy ezek a jognak mintegy az ízületei. A jog csontvázát ezek az átfogó, összekötő §-ok teszik képessé arra, hogy mozogjon, hogy a tagjait megfelelően használhassa.

De ezek csak formai tanulságok. A lényeg az, hogy a háború zűrzavarából, a megzavart jogrendből, a bírói jogalkalmazásban diadalmasan emelkedik ki a *szerződéses bizalom és jóhiszeműség eszméje*. Nem meggyengülve kerül ki a háborúból, hanem megerősödve és kifinomodva. Helyesebb sociál-ethikai felfogás, a gazdasági viszonyok helyesebb mérlegelése, a szerződések csoportos összefüggésének méltatása lengi át háborús judikatúránkat.

A béke elérkeztevel bízva reméljük, hogy a háború jogi nyomorúságait úgy fogjuk elfelejteni, mint a meggyógyult beteg lázas álmait; de marandó értékül átviesszük a béke jogába a háborús magánjogi jogalkalmazásnak azt az emelkedett szellemét, amely bíróságainknak hervadhatatlan dicsőségére válik.